

בס"ד. שיחת ליל ד' מ' אמור, י"ד אייר, פסח שני ה'תשמ"ז.

בלתי מוגה

א. בנוגע לפסח שני – מצינו במאמרי רבותינו נשיאינו (עכ"פ במאמרים הנדפסים) אך ורק מעט בכמות, מאמרים אחדים בלבד, מתי מספר ממש, שבהם נתבאר הענין דפסח שני.

ולא עוד, אלא, שמועטים גם העוסקים בלימוד ועיון דמאמרים אלו – אף שלכאורה הי' צריך להיות להיפך, שכן, ענין חדש שנתבאר רק ברמז כו', ונדפס ונתפרסם רק בשנים האחרונות, צריך לעורר התעניינות מיוחדת. ובפרט שבענין זה ישנו פלא הכי גדול הדורש ביאור והסבר, כדלקמן.

ב. ובהקדמה:

מצינו בכמה ענינים שיש להתחיל בדבר הקרוב אלינו¹. ובנדו"ד, אף שבנוגע למאמרי רבותינו נשיאינו ישנם רק מתי מספר מאמרים בענין פסח שני, מ"מ, ישנו ביאור בענינו של פסח שני בתורתו של כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו,

– שבזה גופא מודגשת השייכות לדורנו זה, שבו נתגלתה תורה זו, ובפרט שכ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו צוה לפרסמה בדפוס, ובאופן של הפצה כו' –

ועוד ועיקר – תורה שהיא הוראה בנוגע לפועל, שזוהי תכליתה ושלמותה של התורה, "גדול תלמוד שמביא לידי מעשה"², "לא המדרש עיקר אלא המעשה"³.

וז"ל תורת-הוראת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו⁴:

"פסח שני ענינו איז – עס איז ניטאָ קיין פאַרפּאַלן מען קען אַלעמאַל פאַריכטן, אפילו מי שהי' טמא, מי שהי' בדרך רחוקה, און אפילו לכם, אַז דאָס איז געווען ברצונו, פונדעסטוועגן קען מען מתקן זיין".

כלומר, ענינו של פסח שני הוא – שאף פעם לא אבוד, אפשר תמיד לתקן, לא רק ביחס לאלו שבחזקת כשרות, אלא גם מי שהי' טמא או בדרך רחוקה, ולא רק מצד אונס, אלא אפילו ברצונו, "לכם", מ"מ, יכולים לתקן, כפי שלמדים מפסח שני – מצוה מיוחדת שניתנה עבור אלו שלא היו יכולים

(1) ראה מפרשי התפלה בריש תפלת העמידה "אלקינו (ואח"כ) ואלקי אבותינו" (פי' בסי' ארצו התפלות. ועוד). (2) קידושין מ, ב. וש"נ. רמב"ם הל' ת"ת פ"א ה"ג. פי"ג ה"ג. הל' ת"ת לאדה"ז פ"ד ה"ג. (3) אבות פ"א מ"ז. (4) "היום יום" י"ד אייר, פסח שני. שיחת פסח שני תש"א ס"ה (סה"ש תש"א ע' 115).

להקריב את הפסח במועדו, כמענה לטענתם "למה נגרע"⁵ (כמבואר בפשטות הכתובים).

ולאחרי הקדמה זו, יש להתעכב על מאמרו של הצ"צ ד"ה להבין ענין פסח שני, שנדפס באוה"ת לפ' בהעלותך⁶, מיוסד על "הקדמות שנמצא מדברי רבינו", ג' הקדמות כו', אשר, בענין זה דרוש ביאור והסבר כיצד לתווך את תוכן המאמר עם האמור לעיל אודות ענינו של פסח שני, כדלקמן.

ג. ביאור תוכן ונקודת המאמר של הצ"צ ד"ה להבין ענין פסח שני:

פסח שני הוא בחודש אייר, הנקרא חודש השני — להיותו דרגא שני ביחס ליצי"מ, היינו, שבתחלה צ"ל הענין דיצי"מ, "סור מרע", כמבואר בתניא⁷ שביצי"מ נאמר⁸ "כי ברח העם", "מפני שהרע שבנפשות ישראל עדיין הי' בתקפו כו'", ועיקר עבודתם היתה באופן ד"סור מרע", ולאח"ז יכולים לבוא לבחינה השני, "ועשה טוב". ובעבודה הרוחנית בנפש האדם — שיצי"מ הוא בחי' אתכפיא (דרגא הראשונה), ולאחרי כן באים לדרגא השני — בחי' אתהפכא.

וממשיך בביאור הענין בספירות — ע"פ המבואר בזהר⁹ שחודש השני הוא בחי' יסוד, שהוא שני למלכות, שהוא ראשונה, דהיינו ניסן, והיסוד שהוא אייר שני לה. ועפ"ז, פסח ראשון קשור עם ספירת המלכות, כמ"ש¹⁰ "ופסח ה' על הפתח", "היינו בחי' מל', זה השער לה', ראשית חכמה יראת ה', היא נק' פתח", ופסח שני קשור עם ספירת היסוד.

ועפ"ז מבאר את החילוק בין פסח ראשון, ש"הראשון אסור בכל יראה ובל ימצא, והשני חמץ ומצה עמו בבית"¹¹ — מכיון שהעבודה דפסח ראשון היא "סור מרע", "לצאת מגקה"ט שהן גבורות קשות דשאר וחמץ שצריך לבערו... אבל פסח שני שכבר יצא מהרע (בחי' אתהפכא), חמץ ומצה עמו בבית" — מעין ודוגמת העילוי דשתי הלחם כחג השבועות ש"חמץ תאפינה"¹², שגם החמץ נהפך לקדושה¹³.

ד. ולכאורה, ביאור זה אינו מובן כלל וכלל:

כיצד יתכן לומר שפסח שני הוא דרגא שני בעבודה, עשה טוב, אתהפכא, הבאה לאחרי הקדמת העבודה דפסח ראשון, סור מרע, אתכפיא — הרי זה היפך פשטות הכתובים שכל ענינו של פסח שני אינו אלא למי שלא הביא פסח ראשון?!

(5) בהעלותך ט, ז. (6) ע' שסזח. (7) פרק לא. (8) בשלח יד, ה. (9) ראה זחי"ג קיו, ב. (10) בא יב, כג. (11) פסחים צה, רע"א — במשנה. רמב"ם הליק"פ ספ"י. (12) פרשתנו כג, יז — שיעור היומי (וראה לקמן ס"ב). מנחות נב, ב. (13) ראה לקו"ש חכ"ב ס"ע 31 ואילך. וש"נ.

והגע עצמך:

היסוד לכללות הענין דפסח שני (כולל ביאור הענין בעבודה הרוחנית) הוא — המפורש בקרא בפ' בהעלותך, אשר, הן ע"פ פשטות הכתובים, והן ע"פ הלכה, רמז דרוש וסוד, כל המציאות דפסח שני שייכת רק כאשר מאיזו סיבה שתהי' לא קרב פסח ראשון, שאז, ישנו חיוב להשלים בפסח שני, אבל, ע"ד הרגיל, כשמקריבים פסח ראשון, הרי, לא זו בלבד שאין צורך להקריב פסח שני, אלא יתירה מזה — אסור להקריב פסח שני.

וכמודגש גם בתורת כ"ק מו"ח אדמו"ר נשיא דורנו, שענינו של פסח שני ש"אף פעם לא אבוד, יכולים תמיד לתקן", היינו, שמדובר אודות מצב הדורש תיקון על העדר הקרבת הפסח, בסיבת טומאה או דרך רחוקה, ולא עוד, אלא, שיתכן שהדבר הי' לרצונו, "לכם". וענינו בעבודה — שאינו בדרגה של צדיק, כפסח ראשון, שאז היו כל ישראל בדרגת צדיקים¹⁴, "כקטן שנולד דמי"¹⁵, כי אם, שנמצא במצב בלתי-רצוי כו', וזקוק לתיקון ע"י עבודת התשובה.

וא"כ, איך יתאים כל זה עם תוכן המאמר של הצ"צ שפסח שני קאי על דרגה השני' בעבודה, בחי' אתהפכא, הבאה לאחרי הקדמת העבודה שלפנ"ז, פסח ראשון, בחי' אתכפיא — לא זו בלבד שגם לאחרי העבודה דפסח ראשון שייכת העבודה דפסח שני (היפך פשטות הכתובים וההלכה שלא שייך להקריב פסח שני לאחרי שהקריבו פסח ראשון), אלא יתירה מזה, שאין אפשרות להגיע לעבודה דפסח שני ללא הקדמת העבודה דפסח ראשון! ?

וכאמור, מאמר זה הוא בין המאמרים שנתגלו ונתפרסמו בשנים האחרונות, וכפי הנראה, מעטים הלומדים והמעיינים בהם, שלכן, לא שמים לב לשאלה הכי פשוטה שמתעוררת גם בלימוד שטחי.

ויש לעיין ולחפש אולי נתבאר הדבר באיזהו מקומן, אבל, לעת-עתה (כ"ק אדמו"ר שליט"א חייך, ואמר:) צריכים להשתדל שהקהל יוכל ללכת לישון במנוחה... ומכיון שלא יוכלו לישון במנוחה כל זמן שלא יתמצו קושיא הכי בולטת, יש לבאר מה שנראה לומר בזה בדרך אפשר עכ"פ, ואם ימצאו תירוץ טוב יותר — מה טוב ומה נעים.

ה. ויש לומר הביאור בזה — בפשטות:

האמור לעיל שכל הענין דפסח שני שייך רק כאשר לא הי' פסח ראשון — הרי זה רק בנוגע לקרבן פסח, שאם לא הקריב בראשון מקריב בשני, ואם הקריב בראשון אסור לו להקריב בשני; אבל אין זה שייך לשאר עניני הפסח, כמו, איסור חמץ ואכילת מצה, ועד"ז בנוגע לעבודה הרוחנית בנפש האדם, סור מרע, אתכפיא כו' — שגם מי שלא הקריב קרבן פסח ב"ד בניסן (ע"פ תורה, להיותו

(14) ראה לקו"ש ח"י"ח ס"ע 118 ואילך. וש"נ. (15) יבמות כב, א. וש"נ.

"טמא", או "כדרך רחוקה"), בודאי נזהר מאיסור חמץ במשהו, ובודאי אכל מצה כו' (שהרי כל ישראל בחזקת כשרות¹⁶).

ועפ"ז מובן שאין כל סתירה בדבר — כי:

ביאורו של הצ"צ שפסח שני שייך לדרגא השני' בעבודה, בחי' אתהפכא, הבאה לאחרי הדרגא הראשונה, בחי' אתכפיא, דפסח ראשון (היינו, שכדי לבוא לפסח שני בהכרח שיהי' תחלה פסח ראשון) — קאי על העבודה הרוחנית השייכת לחג הפסח, הקשורה עם איסור חמץ ואכילת מצה כו', שאי אפשר להגיע לבחי' השני' בעבודה ללא הקדמת בחי' הראשונה, כפשוט.

ואילו תוכן הענין דפסח שני ע"פ פשטות הכתובים וההלכה כו', וכן בתורת כ"ק מו"ח אדמו"ר, שענינו של פסח שני לתקן ולהשלים את החסרון דפסח ראשון, תמורת פסח ראשון — קאי על קרבן פסח, שאם לא הקריב בראשון יכול לתקן ולהשלים בשני.

כלומר: ענינו של פסח שני הוא לתקן ולהשלים מה שלא הקריב קרבן פסח בראשון, וכיחד עם זה, מכיון שהיו אצלו כל שאר עניני הפסח, כולל העבודה דסור מרע, אתכפיא, אזי בפסח שני מגיע לבחי' השני' בעבודה, עשה טוב, אתהפכא.

ו. ויומתק יותר — ש"האנשים אשר היו טמאים לנפש אדם" לא היו כמצב של חסרון כו', שלכן, אף שלא הקריבו קרבן פסח, לא הי' אצלם שום חסרון בכל עניני העבודה דפסח, סור מרע, בחי' אתכפיא, שלכן יכולים לבוא לדרגא השני', עשה טוב, בחי' אתהפכא:

איתא בגמרא¹⁷ ש"אותם אנשים... מישאל ואלצפן היו שהיו עוסקין בנדב ואביהוא", כלומר, שטומאתם היתה ע"פ ציווי משה "קרכו שאו את אחיכם מאת פני הקודש"¹⁸.

ועפ"ז מובנת גם טענתם "למה נגרע":

לכאורה אינו מובן: מה מקום לטענה "למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה' במועדו" — הרי הם עצמם משיבים על טענה זו באמרם "אנחנו טמאים לנפש אדם", שלכן, אינם יכולים להקריב קרבן ה' במועדו?!

והביאור בזה — ע"פ האמור — שסיבת טומאתם היא מצר ציווי משה, ולכן טענו "למה נגרע", כלומר, מכיון שנצטוונו להטמא, היתכן שבגלל זה לא נוכל להקריב קרבן ה' במועדו.

ואכן, טענתם נתקבלה — שניתנה להם האפשרות לתקן ולהשלים את

(16) רמב"ם הל' קידוש"ח פ"ב ה"ב. (17) סוכה כה, סע"א ואילך. (18) שמיני י"ד, ד.

קרבן פסח בחודש השני, ואדרבה, באופן נעלה יותר מאשר בפסח ראשון, כאמור, ש"חמץ ומצה עמו בבית".

ולא עוד, אלא, ש"זכו אלו שתאמר על ידיהן"¹⁹, כלומר, שבזכותם נתחדש הציווי דפסח שני – מהציוויים היחידים בתורה שלא ניתנו ישירות למשה מסיני (ככל עניני התומ"צ – "משה קבל תורה מסיני"²⁰), כי אם, לאחרי הקדמת אתערל"ת דמעשה ידי אדם, ובנדוד, הטענה והתביעה "למה נגרע", שעי"ז נתחדש הציווי דפסח שני.

ז. ויש להוסיף בביאור הענין (החילוק בין הקרבת קרבן פסח בראשון, שאז אין מקום לפסח שני, לגבי שאר עניני העבודה דפסח, מלבד הקרבת הקרבן, שלאחריהם באה העבודה דפסח שני) – בנוגע לספירות:

בהמשך המאמר מבאר "מ"ש בזהר"²¹. . ואי תימא בדרגא עילאה יתיר קאי בירחא תנינא, שהרי יסוד למעלה מהמל', וכן בנפש הוא בחי' שנית שאחר יצי"מ, לאו הכי, משום דאבן מאסו הבונים היתה לראש פנה, שהמל' שרשה גבוה יותר מיסוד, ששרשה ממל' דא"ס, כי א"ח ע"ב, ונתב"ס דוקא", כלומר, אע"פ שיסוד (אייר, פסח שני) הוא למעלה ממלכות (ניסן, פסח ראשון), מ"מ, מצד שורש המלכות ה"ה למעלה מהיסוד, ונמצא, שמצד שורש הענינים, יש עילוי בפסח ראשון (מלכות) לגבי פסח שני (יסוד).

ויש לומר, שענין זה תלוי בקרבן פסח:

"קרבן" – הוא מלשון קירוב²², היינו, קירוב ואחדות עם השורש ומקור כו'. ובנדוד, "קרבן פסח" – הקירוב דפסח, בחי' המלכות ("ופסח ה' על הפתח"), לשרשה ומקורה כמל' דא"ס, שלמעלה מבחי' היסוד.

ועפ"ז: כשישנו "קרבן פסח", היינו, שספירת המלכות מתעלית ומתאחדת בשרשה ומקורה – אין צורך (ולא שייך) בפסח שני, מכיון שכבר הי' העילוי לשרש המלכות שלמעלה מיסוד (פסח שני); משא"כ כשחסר "קרבן פסח", היינו, שעניני הפסח הם בבחי' המלכות כפי שהיא במקומה (מכיון שחסר ה"קרבן" שיעלה את ספירת המלכות (פסח) לשרשה ומקורה), למטה מבחי' היסוד – אזי העבודה דפסח היא ב"סור מרע", בחי' אתכפיא, ע"י ספירת המלכות שרגלי' יורדות לבי"ע כדי לברר הרע כו', ועי"ז באים אח"כ לדרגא השני', "עשה טוב", בחי' אתהפכא, בפסח שני.

ח. המורם מכל האמור לעיל – בנוגע לעבודה בפועל:

גם כאשר עניני העבודה דפסח היו בשלימות (כפי האפשרי בזמן הזה),

19) פרש"י בהעלותך ט, ז. 20) אבות רפ"א. 21) ח"ג קנב, ב. 22) ספר הבהיר סמ"ו (קט). וראה בהגמון בלקו"ש חט"ז ע' 294 הערה 21.

הערביים¹⁰⁶, וזמן אכילתו — בשעות אלו ממש.

ובזה גופא עליו מיוחד מצד המקום שבו נערכת ההתוועדות — בית הכנסת ובית המדרש, בית גדול — שמגדלין בו תפלה ומגדלין בו תורה*¹⁰⁶, תפלה בציבור, ולימוד התורה ברבים.

ויה"ר שכאו"א יקח מ"יום זכאי" זה את כל ההוראות והלימודים האמורים לעיל, ותיכף ומיד — לנצלם בעבודתו כמעשה בפועל, "המעשה הוא העיקר".

ועי"ז זוכים ל"מעשה" הכי עיקרי — גאולה האמיתית והשלימה ע"י משיח צדקנו, במהרה בימינו ממש.

* * *

יא. ישנו ענין נוסף בפסח שני — אשר מלבד היותו "תשלומין" לפסח ראשון, הרי הוא גם ענין בפ"ע¹⁰⁷. ובהקדים:

אודות הציווי דפסח שני — מסופר בתורה שמכיון שהיו "אנשים אשר גו' לא יכלו לעשות הפסח ביום ההוא", והם טענו למשה רבינו "למה נגרע לבלתי הקריב את קרבן ה'", "לכן נתן הקב"ה את הציווי דפסח שני: "איש כי יהי' טמא לנפש או בדרך רחוקה . . ועשה פסח לה' בחודש השני בארבעה עשר יום . . ככל חוקת הפסח יעשו אותו". כלומר, שפסח שני אינו אלא "תשלומין" למי שלא הי' יכול להקריב פסח ראשון¹⁰⁸.

וענין זה (גדר התשלומין) מודגש גם בשמו אשר יקראו לו בלשון הקודש — "פסח שני", שהרי "שני" שייך לומר רק כאשר ישנו "ראשון" לפניו, ורק כאשר לא הקריב בראשון (מאיזה סיבה שתהי') — משלים זאת בשני. [השם "פסחא זעירא" (שהוזכר לעיל (ס"ג)) מורה שישנו "פסח גדול", אבל בשם זה לא מודגש (כל כך) שזהו ענין של "תשלומין"; וענין זה מודגש (בעיקר) בשם "פסח שני", כנ"ל].

אמנם, בהל' קרבן פסח¹⁰⁹ פוסק הרמב"ם שהחיוב דפסח שני חל גם על "גר שנתגייר בין פסח ראשון לפסח שני", וזאת — למרות שבזמן דפסח ראשון לא הי' בר חיובא כלל (לפני שנתגייר). וכך הוא בנוגע ל"קטן שהגדיל בין שני פסחים" שחייב לעשות פסח שני [אלא אם כן "שחטו עליו בראשון", היינו, שאביו מינהו בתור א' מבני חבורה¹¹⁰], וזאת — למרות שאינו חייב בפסח ראשון.

*106 (106) מגילה כז, רע"א. 107) בהבא לקמן — ראה גם לקו"ש ח"ח ע' 117 ואילך. ע' 126 ואילך. 108) דעת ר' נתן — פסחים צג, א. 109) פ"ה ה"ז. 110) ראה צפע"ג הל' תרומות פ"ב הי"ב (מג, סע"ב ואילך). שו"ת דווינסק ח"ב ס"ט"ו. וראה גם לקו"ש ח"ז ע' 238.

ולכאורה תמוה: מכיון שפסח שני אינו אלא תשלומין לפסח ראשון — כיצד יתכן חיוב בקרבן שענינו "תשלומין" כאשר אינו זקוק להשלים דבר, שהרי בזמן דפסח ראשון לא הי' בר חיובא כלל?!

קרבן פסח אינו שייך אלא לישראל בלבד, משא"כ אצל גוי. וכפשוטו של דבר — גוים לא היו עבדים לפרעה במצרים, ובמילא לא שייך אצלם כל הענין ד"זמן חרותנו". — לגוי ניתנו שבע מצוות בני נח, ובהם כמה סניפים ופרטים, הכוללים שלושים מצוות [כדאיתא במסכת חולין¹¹¹, וכפי שנימנו בפרטיות ע"י הגאונים, רמ"ע מפאנו¹¹², ועוד], ועל זה נצטווה יהודי "לכוף את כל באי העולם לקבל מצוות שנצטוו בני נח"¹¹³. ומלבד זה — אינם שייכים לשאר מצוות התורה, כולל — קרבן פסח (וכמסופר בגמרא¹¹⁴ אודות ההשתדלות שגוי לא יוכל לקבל מקרבן פסח).

ועפ"ז — אינו מובן: מכיון שלפני שנתגייר לא הי' שייך כלל לקרבן פסח — מדוע חייב בפסח שני שאינו אלא תשלומין לראשון?!

[לכאורה, יש מקום לתרץ זאת ע"פ ביאור החיד"א¹¹⁵ בדיוק הלשון "גר שנתגייר", ולא "גוי שנתגייר" (כמו "עבד שנשתחרר") — שעוד לפני שנתגייר בפועל הרי הוא כבר "גר", מפני שיש בו ניצוץ של נשמה דקדושה, ועד ש"במעמד הר סיני שקבלנו התורה שם נמצא נפש הגר הזה", כדאיתא בפרדר"א¹¹⁶ שבמעמד הר סיני נכחו כל בני"ש יהיו עד סוף כל הדורות, כולל נשמות הגרים. אבל לאידך — הרי פסח ראשון הי' עוד לפני מתן תורה! ומ"מ, אפשר לתרץ תירוץ הנ"ל ע"ד הרמז וכו'].

ולכן, בהכרח לומר שמלבד הענין ד"תשלומין" יש בו גם ענין בפ"ע — "רגל בפני עצמו הוא"¹¹⁷.

יב. עפ"ז יובן גם הענין דפסח שני בזמן הזה — כפי שהדבר מתבטא במנהג בפועל, שאין אומרים בו תחנון, וכיו"ב (וכמו כן מתאספים יחד להתוועדות כו'):!

בזמן הזה אין חיוב להקריב קרבן פסח — ואדרבה: התורה אוסרת להקריב קרבן פסח, מכיון שאין יודעים את מקומו המדוייק של המזבח, אין כהן טהור, וכיו"ב [כלומר: התורה אומרת שאין זה הזמן והמקום המתאים להקרבת הפסח, ולכן, אסור להקריב קרבן פסח, ע"ד שגם בזמן שביהמ"ק קיים אסור להקריב קרבנות שלא במקום ובזמן הראוי — האיסור דשחוטי חוץ וכיו"ב]. ומכיון שבי"ד ניסן השתא לא היתה אפשרות להקריב קרבן פסח — מה שייך

(111) צב, סע"א. (112) בס' עשרה מאמרות מאמר חקור דין ח"ג פכ"א. (113) רמב"ם הל' מלכים פ"ח ה"י. (114) פסחים ג, ב. (115) מדבר קדמות מערכת ג' אות ג. (116) פמ"א. שמו"ר פכ"ח, ו. נתחומא יתרו יא. זח"א צא, א. (117) דעת רבי — פסחים צג, א. רמב"ם רפ"ה מהל' ק"פ. ספה"מ מ"ע נו.

איפוא ענין התשלומין דפסח שני?!

יתירה מזו: אם יבנה ביהמ"ק בין פסח ראשון לפסח שני — יש חילוקי דעות בנוגע להקרבת פסח שני (כפי שמצינו בירושלמי¹¹⁸)!

אלא ודאי בהכרח לומר שמלבד ענין ה"תשלומין" שבפסח שני, יש בו גם ענין בפני עצמו, כנ"ל.

ומטעם זה — הנה כאשר מגיע ה"יום זכאי" דפסח שני, בזמן הגלות, הרי "הימים האלה נזכרים ונעשים"¹¹⁹, כפירוש האריז"ל¹²⁰ שכאשר "נזכרים" כדבעי אזי "נעשים" אותם הענינים מחדש, ובעניננו — המשכת כל הענינים הרוחניים הקשורים עם פסח שני,

ובפרט ע"פ המבואר במדרשי חז"ל¹²¹ שביהמ"ק השלישי עומד בנוי ומוכן למעלה, וכדאיתא בספרים¹²² שאליהו הנביא "מקריב תמידין בביהמ"ק אע"פ שהוא שמש שהרי בקדושתו עומד" — הרי בודאי שיכולים להמשיך כל ענינים אלו למטה,

ובפרט כאשר מתאספים יחד בהתוועדות, ומדברים אודות הדינים הקשורים עם הקרבת פסח שני — באופן ד"ונשלמה פרים שפתינו"¹²³, וכן אודות ההוראות שלמדים מפסח שני בעניני יראת-שמים — "יראת ה' היא אוצרו"¹²⁴, באופן ד"גדול תלמוד שמביא לידי מעשה".

יג. ע"פ האמור לעיל שמלבד הענין דתשלומין יש בפסח שני גם ענין בפ"ע — נמצינו למדים הוראה נוספת בעבודת ה':

לכל לראש ישנו הלימוד מענין ה"תשלומין" דפסח שני — שתמיד ניתן לתקן ולהשלים את העבר, "ניטא קיין פארפאלן" (כנ"ל ס"י). דהנה, "אין צדיק בארץ אשר יעשה טוב ולא יחטא"¹²⁵, וכידוע הפירוש בזה¹²⁶ — שאין הכוונה לחטא ממש ח"ו, כי אם לענין של "חסרון", כמ"ש¹²⁷ "אני ובני שלמה חטאים", שפירושו — "חסרים"¹²⁸. ועל זה באה ההוראה דפסח שני — שגם כאשר ישנו ענין של חסרון, ניתן לתקן ולהשלים זאת.

ונוסף לזה — ישנה הוראה מענינו של פסח שני כפי שהוא "רגל בפני עצמו" (לא רק תשלומין דראשון):

118) פסחים פ"ט ה"א. לק"ש ח"י"ב ע' 218 הערה 12. וש"נ. 119) ל' הכתוב — אסתר ט, כח. 120) ראה רמ"ז בספר תיקון שובבים. הובא ונתבאר בספר לב דוד להחיד"א פכ"ט. 121) פרש"י סוכה מא, סע"א. ר"ה ל, סע"א. וכן בתוס' סוכה שם. זח"א כח, א. ח"ב נט, סע"א. ח"ג רכא, א. לק"ש ח"י"ח ע' 419 הערה 64. וש"נ. 122) עשרה מאמרות מאמר אם כל חי ח"ג פכ"ג. וראה מנחות קי, א (ובתורה ומיכאל — שם). מדרש — הובא בטור אר"ח סק"כ. 123) הושע יד, ג. וראה שו"ע אדה"ז (מהד"ת) או"ח ס"א ס"ט. 124) ישעי' לג, ו. וראה ברכות לג, ב. 125) קהלת, כ. 126) לק"ת מטות פב, א. לק"ש ח"כ ר"ע 318. וש"נ. 127) מ"א א, כא. 128) פרש"י עה"פ.